

بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت اجتماعی ج.ا.ایران با رویکرد سیاست‌گذاری^۱

غلامرضا ندری^۲

احمد بخشایش^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۳/۳۰

چکیده

ظهور و ضریب نفوذ فناوری‌های نوین ارتباطی و از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی در یک دهه اخیر افزایش چشمگیری داشته است به طوری که به متغیر مستقلی برای بیان برخی از تغییرات سیاسی و اجتماعی تبدیل شده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت اجتماعی ج.ا.ایران با رویکرد سیاست‌گذاری انجام شده است. نوع پژوهش حاضر کیفی و با روش توصیفی-تحلیلی بوده و جامعه آماری آن را صاحب‌نظران و نخبگان حوزه امنیت و فضای مجازی تشکیل داده‌اند. در این پژوهش، از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. حجم نمونه در گروه مذکور بر اساس اشباع مقوله‌ها و اطلاعات شناسایی شده ۱۳ نفر بود. محقق برای جمع‌آوری اطلاعات، از مصاحبه استفاده نموده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی ماهیت دو وجهی دارند. یعنی در عین حال که ابزاری مؤثر در جهت ایجاد هم‌نویایی هویتی، تقویت هویت ملی، ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی-ایرانی، تقویت ساخت‌های قدرت جامعه نظیر حاکمیت و گروه‌های اجتماعی، تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، اقلان‌سازی و پذیرش باورها و ارزش‌ها، کمک به جامعه‌پذیری و انتقال میراث فرهنگی و تقویت همبستگی اجتماعی هستند، به دلیل نبود زیرساخت‌های لازم سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و فقدان سیاست‌گذاری منسجم و هدفمند، باعث به هم ریختن نظم هویتی، شکاف و جعل هویت (بحران هویت)، تغییر نظام فکری و اندیشه‌های کاربران، مشروعیت زدایی از اعتقادات و باورها، رواج الگوهای جدید و متعارض با ارزش‌ها و هنجارهای مسلط (تضعیف اعتقادات، ارزش‌ها و باورهای ملی)، تغییر در پوشش مردم، تغییر در نوع و عادت غذایی، فروپاشی روابط نهادینه اجتماعی (تغییر شیوه وسبک زندگی)، تغییر زبان ملی و تضعیف انسجام و تجانس اجتماعی گردیده و هم‌اکنون به یکی از ابزارهای مهم تهدید امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده‌اند. ادامه این روند تغییر در بنیان‌های اساسی تولید و حفظ نظم و امنیت اجتماعی را نیز به دنبال دارد.

کلید واژگان: امنیت اجتماعی، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، سیاست‌گذاری

^۱ این مقاله از رساله دکتری با عنوان «سیاست‌گذاری امنیت اجتماعی؛ بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت اجتماعی ج.ا.ایران» استخراج شده است.

^۲ دانشجوی دوره دکتری علوم سیاسی - گرایش سیاست‌گذاری عمومی - دانشکده علوم سیاسی واحد تهران مرکزی
amiran8329@gmail.com

^۳ عضو هیئت علمی در مرتبه استاد تمام دانشکده علوم سیاسی واحد تهران مرکزی
ahmad bakhshi 0912@ gmail.com

مقدمه

در زندگی اجتماعی اغلب مسائل و مشکلاتی به وجود می‌آید که موجبات احساس نارضایتی انسان‌ها را فراهم می‌کند. تداوم این احساسات آنان را گرد هم می‌آورد تا برای حل مشکل چاره‌ای بیندیشند و به یک احساس مشترک دست یابند. این گردهمایی‌ها به مرور زمان نهادی به نام دولت را شکل داده است. بنابراین دولت به عنوان نماینده هویت سیاسی و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مردم سرزمین خود باید پیگیر منافع عمومی و خیرخواه مردم باشد. بر این اساس چنانچه مسئله‌ای پیدا شود، دولت‌ها باید با استفاده از توانایی‌های خود تصمیم مناسبی بگیرند و برای اتخاذ تصمیم باید به خود و محیط اطرافشان توجه کنند تا سیاست‌های آن‌ها با حل مسئله تناسب داشته باشد. از مهم‌ترین و بارزترین مسائل و نیازهای عمومی جوامع سیاسی (در سطح دولت-ملت‌ها) می‌توان به موضوعاتی همچون؛ بهداشت و درمان، آموزش، اقتصاد و معیشت، محیط‌زیست، روابط خارجی، دفاع از مرزها و ایجاد امنیت در داخل (امنیت اجتماعی) و... اشاره نمود. این موارد در زمره نیازهای اساسی و بنیادی جوامع سیاسی هستند و ارتباط وثیقی با فلسفه وجودی دولت دارند.

در میان نیازهای عمومی جوامع، امنیت در معنای عینی یعنی فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های کسب‌شده و در معنای ذهنی یعنی فقدان هراس از اینکه ارزش‌های مزبور مورد حمله قرار گیرد، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. این جایگاه در متون دینی نیز مورد توجه بوده و آیات زیادی در قرآن کریم دلالت بر اهمیت و ارزش ویژه امنیت دارد. با دقت در این آیات می‌توان دریافت که مقوله امنیت چنان جایگاه رفیع و بلندی دارد که خداوند متعال ویژگی زندگی مطلوب وعده داده شده به مؤمنان را جایگزینی امنیت به جای ترس و وحشت معرفی می‌کند. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» «خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند وعده می‌دهد که قطعاً آنان را حکمران روی زمین خواهد کرد، همان‌گونه که به پیشینیان آن‌ها خلافت روی زمین را بخشید و دین و آیینی را که برای آنان پسندیده، پابرجا و ریشه‌دار خواهد ساخت و ترسشان را به امنیت و آرامش مبدل می‌کند؛ آن‌چنان که تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریک من نخواهند ساخت

و کسانی که پس از آن کافر شوند، آن‌ها فاسق‌اند» (نور: ۵۵). از نظر قرآن ریشه امنیت در ایمان نهفته است و این هم در حوزه فردی و هم در جوامع و اجتماعات جاری است (احمدی مقدم، ۱۳۸۹: ۴). بنابراین امنیت و میزان آن برای کلیه نظام‌های سیاسی و شهروندان، صرف نظر از سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی و نوع ایدئولوژی مهم‌ترین مسئله به‌شمار می‌آید و هیچ عنصری برای پیشرفت، توسعه و تکامل یک جامعه و همچنین شکوفایی استعدادها مهم‌تر از عنصر امنیت و تأمین آرامش در جامعه نبوده و توسعه اجتماعی، خلاقیت و فعالیت ارزشمند بدون امنیت امکان‌پذیر نخواهد بود و نیاز به امنیت پس از نیازهای فیزیولوژیکی انسان به‌عنوان یکی از ساختارهای اساسی و پایه‌ای تشکیل دهنده شخصیت فرد قلمداد می‌شود، و تا زمانی که فرد در زندگی روزمره خود احساس امنیت نکند، هیچ پیشرفتی در طول ساختار شخصیتی خود نخواهد کرد (کلاه‌چیان، ۱۳۹۱: ۹۰). از جمله مسائل و موضوعاتی که توجه ویژه دولت‌ها را به مقوله امنیت اجتماعی در پی داشته و لزوم سیاست‌گذاری جدی دولت را اجتناب‌ناپذیر کرده است، ظهور و گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی و از جمله مورد اخیر آن یعنی شبکه‌های اجتماعی مجازی و پیامدهای سیاسی اجتماعی آن‌هاست. فضای مجازی که توسط این فناوری‌ها به‌وجود آمده حاوی اطلاعات فراوان و متنوعی است و به‌صورت بخشی از واقعیت اجتماعی عصر جدید، فضای اصلی تعامل‌های معرفتی را در اختیار گرفته است. در چنین شرایطی، الگوهای ارتباط اجتماعی بیش‌ازپیش دچار تغییر و تحول شده و ثبات و تعادل اجتماعی را که بر اساس شبکه‌های ارتباطی عصر صنعتی به‌وجود آمده بود به چالش کشیده است.

در چند سال اخیر شبکه‌های اجتماعی مجازی با محبوبیت کم‌نظیر جهانی روبه‌رو شده‌اند. به‌طوری‌که میلیون‌ها نفر از سراسر جهان در این شبکه‌ها عضویت دارند و روابط انسانی، نوع همکاری، وابستگی حرفه‌ای و بسیاری از امور اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی خود را در بستر این شبکه‌ها ایجاد و دنبال می‌کنند. بنابراین به لحاظ گستره کاربری می‌توان گفت در فضای شبکه‌های اجتماعی چیزی بیش از یک فضای اطلاعاتی جهانی وجود دارد. برخی معتقدند که یک

«بافت اجتماعی»^۱ جدید در حال ساخته شدن است و نیاز دارد که ما فناوری را به‌منظور کارکردی کردن خدمات تحت وب به رسمیت بشناسیم (Anderson, 2006:2).

در این میان استقبال کاربران ایرانی از سایت‌های مذکور روند چشمگیری داشته است. طبق آمار سایت الکسا^۲، فیس بوک یکی از ده سایت برتر مورد استفاده ایرانیان در فضای وب است و از مهاجرت دسته‌جمعی ایرانیان به شبکه اجتماعی تلگرام سخن گفته‌اند. بی‌شک میزان استقبال از تعاملات در شبکه‌های اجتماعی مجازی، تغییراتی را در ارتباطات انسانی و نیز بسیاری از مؤلفه‌های اساسی مرتبط با زندگی فردی و اجتماعی از جمله نظم و امنیت عمومی شکل خواهد داد. این شبکه‌ها با انتقال آنی اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط هم‌زمان میان افراد در نقاط مختلف دنیا در عمل فاصله زمان و مکان را از میان برداشته‌اند. به همین دلیل دو مفهوم اساسی زمان و مکان معنای تازه‌ای پیدا کرده‌اند که با معنای سنتی آن در جوامع ما قبل مدرن و یا حتی صنعتی تفاوت ملموسی دارند. چنین تحولاتی موجب تغییر در محیط امنیتی جامعه شده و به‌صورت مؤثری مفهوم سرزمین و دولت ملی را درهم شکسته و ساختار جهانی به سمت ساختارهای فراملی جهش پیدا کرده است. به همین دلیل در دوران جدید مستمراً، کارایی و تأثیر ابزارهای سنتی تولیدکننده نظم و امنیت کاهش می‌یابد و توسل به راه‌ها و ابزارهای دیگر اجتناب‌ناپذیر می‌گردد. اثرات این پیامدها می‌تواند در سطح فردی، نهادهای اجتماعی و ساختار کلان اجتماعی، خود را نشان داده و با برهم زدن جهت‌گیری «متداول» اجزای سیستم، آن را دستخوش بی‌نظمی و دگرگونی سازند. این تغییرات، اساساً به معنای تقلیل و کاهش قابلیت پیش‌بینی و درنهایت کاهش قابلیت کنترل آن‌ها می‌باشد که در درون خود نوع خاصی از بی‌نظمی و ناامنی را دامن می‌زنند (مجردی، ۱۳۹۱: ۱۴).

در یک جمع‌بندی کلی، ویژگی‌های اساسی نظم و امنیت در جامعه مبتنی بر فناوری‌های نوین اطلاعاتی به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

¹ Social fabric

² www.alexa.com

۱. اطلاعات به مهم‌ترین ابزار تولید نظم و امنیت اجتماعی تبدیل شده و به‌عنوان یک «منبع استراتژیک» مطرح می‌باشد.
 ۲. از محدودیت‌های زمانی و مکانی کاسته شده و مناسبات نزدیک‌تری میان نظم و امنیت اجتماعی در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برقرار می‌گردد.
 ۳. متغیرهای تأثیرگذار بر نظم و امنیت اجتماعی افزایش پیدا نموده و بر پیچیدگی اوضاع و سطح تلاطم محیطی افزوده می‌شود.
 ۴. با ارائه تعریفی فنی از نظم و امنیت اجتماعی، می‌توان فناوری اطلاعات را به‌عنوان وجه مهم متمایز کننده نظم و امنیت در دنیای جدید به‌شمار آورد. بنابراین تفاوت‌های کلی بین امنیت اجتماعی در عصر اطلاعات با عصرهای پیشین چون صنعتی و کشاورزی قابل تشخیص است.
 ۵. در نهایت با رشد آهنگ تغییر، ساختارهای سنتی تولید کننده نظم و امنیت اجتماعی، که توان پاسخ‌گویی به جریان رو به رشد تغییر و مسائل فردی و اجتماعی را نداشته باشند، ساختارهایی کهنه و منسوخ جلوه می‌کنند و عملاً جامعه را به سمت هرج و مرج می‌کشانند. در چنین شرایطی فشارهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به سرعت قابل تبدیل به ناامنی‌های اجتماعی و ناآرامی‌های سیاسی و نهایتاً چالش‌های ملی در راستای خطوط طبقاتی، قومی یا مذهبی می‌شود (همان: ۱۵).
- بنابراین شناخت پیامدهای امنیتی ناشی از گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی مجازی، از یک‌سو مستلزم شناخت سطوح مختلف این آثار و از سوی دیگر آگاهی یافتن از ساز و کارهای چگونگی شکل‌گیری فرصت‌ها و تهدیداتی است که در نهایت جامعه را با انواع چالش روبه‌رو می‌سازد. یکی از ملاحظات اساسی که می‌بایست در شناخت پیامدهای اجتماعی ناشی از فناوری‌های نوین اطلاعاتی مورد توجه قرارگیرد شناخت تغییرات ناشی از این پدیده بر روی بنیان‌های اساسی تولید و حفظ نظم و امنیت عمومی از جمله مؤلفه‌های فرهنگی اجتماعی می‌باشد. بنابراین سؤال اصلی این پژوهش این است: «توسعه و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه اثراتی بر امنیت اجتماعی (افراد و گروه‌ها) در ج.ا.ایران خواهد گذاشت و با اتخاذ چه راهبردهایی می‌توان تأثیرات مثبت این شبکه‌ها را افزایش و تأثیرات منفی را به حداقل کاهش داد؟»

ادبیات تحقیق

مفهوم شناسی

۱. امنیت اجتماعی^۱: توانایی جامعه برای حفظ هویت، منافع و ویژگی‌های اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدها و نیز توانایی ارتقای وضعیت اجتماعی به سمت ارزش‌ها و آرمان‌های جامعه است. امنیت اجتماعی آرامش و آسودگی خاطر است که جامعه و نظام سیاسی برای اعضای خود ایجاد می‌کند (صدیق‌سروستانی، ۱۳۸۲: ۱۱۶). به‌طور کلی امنیت اجتماعی به قلمرو-هایی از حفظ حریم فرد مربوط می‌شود که به‌نحوی در ارتباط با دیگر افراد جامعه هستند و به نظام سیاسی و دولت مربوط می‌شود. این قلمروها می‌توانند زبان، نژاد، قومیت، اعتبار، نقش اجتماعی، کار، درآمد، رفاه، مشارکت سیاسی، آزادی، اعتقاد و... باشند.

۲. فضای مجازی^۲: فضای مجازی مخلوق فناوری اطلاعات (IT) و فناوری ارتباطات و اطلاعات (ICT) بوده و داده‌ها و اطلاعات، پرتوهای نوری، الکترون‌ها، بیت‌ها، فایل‌ها، دایرکتوری‌ها، حافظه‌ها، رایانه‌ها، کابل‌ها، پایگاه‌های داده، گره‌گاه‌ها، شبکه‌ها و... اجزا و زیرساخت آن در رابطه‌ای نظام‌یافته قرار گرفته‌اند و با عملکرد همدیگر، متنی نظام‌مند را که همان فضای مجازی است، تشکیل می‌دهند (حافظنیا، ۱۳۹۱: ۱۰). در دنیای معاصر فناوری اطلاعات (IT) یا در شکل کامل‌تر؛ فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از مهم‌ترین و فراگیرترین فناوری‌های حساس و جدید می‌باشند که در مرکز ثقل تحولات دنیایی جدید قرار گرفته‌اند. ظهور اینترنت به‌عنوان یکی از بخش‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و تولید فضای مجازی نقش اساسی در پیوند اطلاعات و ارتباطات ایفا کرد. (نظامی‌پور، ۱۳۹۱: ۹) این تغییر و تحولات در دنیای مجازی به گونه‌ای است که جهان را همانند دهکده عنکبوتی که خطوطی نامنظم دارد نشان می‌دهد. خطوط باریک و کوچکی که میلیون‌ها نقطه ارتباطی را ایجاد و جایگزین ارتباط نقطه به نقطه شده است و شبکه‌های الکترونیکی به‌وجود آورده که قادر است در یک لحظه با منابع و جهت‌های متعددی در جهان ارتباط برقرار کند (زرگر، ۱۳۸۵: ۹۱).

¹ Social Security

² Cyber Space

۳. شبکه‌های اجتماعی^۱: عموماً سرویس‌های مبتنی بر وب هستند. سرویس آنلاین، پلتفرم یا سایتی محسوب می‌شوند که مردم در آنها می‌توانند، نظرات، علاقمندی‌ها و در یک کلام محتوا ایجاد و با دوستان و سایرین به اشتراک بگذارند (خائیکی و بابایی، ۱۳۹۱: ۸۷). ایسون و بوید معتقدند شبکه‌های اجتماعی مجازی خدمات مبتنی بر وب هستند که اجازه می‌دهند افراد بتوانند: ۱- در چارچوب یک سیستم مشخص؛ پروفایل‌های عمومی و نیمه خصوصی^۲ بسازند، ۲- با سایر کاربرانی که در آن سیستم حضور دارند به تبادل اطلاعات بپردازند و ۳- لیست پیوندهای خود و دیگریانی که در آن سیستم هستند مشاهده کنند (Ellison and Boyd, 2007: 211). به رغم گستردگی تعاریف شبکه‌های اجتماعی نقطه تمرکز اغلب آنها بر دو عنصر «اشتراک گذاری» و «تعامل» است.

۴. سیاستگذاری: علم سیاستگذاری به‌عنوان یکی از شاخه‌های علوم سیاسی به مطالعه سیاست‌ها و عملکردهای مشخص دولت در زمینه‌های گوناگونی چون سیاست کشاورزی، بهداشتی، امنیتی، شهری و همچنین زیرمجموعه‌های گوناگون هر یک از این موارد می‌پردازد (غلام‌پوراآهنگر، ۱۳۹۲: ۳۴). معادل فارسی سیاستگذاری در زبان انگلیسی ترکیب (Policy Making) است و کسی را که سیاستگذار است (Policy Maker) می‌خوانند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲: ۶). سیاستگذاری (Policy) در معنای ساده «شیوه مشخص شکل دادن به عمل» تعریف می‌شود، سیاستگذاری بیشتر تلاشی آگاهانه است تا نامنظم یا تصادفی (Colebatch, 2002). مجموعه اقدامات هدفمند که به وسیله یک بازیگر یا مجموعه‌ای از بازیگران در مواجهه با یک مشکل یا موضوع خاص دنبال می‌شود، سیاستگذاری نامیده می‌شود (اشتریان، ۱۳۸۶: ۲۷).

اهمیت و ضرورت تحقیق

انقلاب نوینی که حول محور فناوری‌های اطلاعاتی نظیر اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی متمرکز است با سرعتی شتابان در کار شکل‌دهی مجدد بنیان مادی جامعه است. پیشرفت‌های خیره

¹ Social Networks

² Semi-public

کننده در تولید، اکتساب، جمع‌آوری، پردازش، نگهداری و انتقال اطلاعات در واقع به کاربرد فناوری‌های اطلاعاتی در تمامی زوایای حیات اجتماعی انجامیده است. در این شرایط اغلب مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی، در سراسر جهان به یکدیگر وابسته شده و در سیستمی که هندسه آن همواره در حال تغییر است، باز تعریف می‌شوند. بنابراین عصر اطلاعات بیش از آنکه یک مسئله فناورانه باشد، مسئله‌ای مربوط به گذار اجتماعی است. فرآیندی از تغییرات اجتماعی در جریان است که در آن نمی‌توان فناوری را از روندهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جدا کرد (Bell, 2007: 70). تغییراتی که در روش‌های ارتباطی به دلیل عضویت، فعالیت و مشارکت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بین افراد به وجود آمده، هرگز سابقه نداشته است.

این انقلاب، شکل جدیدی از روابط میان زیرساخت‌های تشکیل دهنده نظم و امنیت اجتماعی به وجود آورده و موجب می‌شود تا تعریف جدیدی از نظم و امنیت اجتماعی ارائه گردد. ویژگی این سیستم جدید، پیچیدگی و توانایی بالقوه آن برای تولید فرصت‌ها و تهدیدات امنیت اجتماعی است. بنابراین، بدون درک صحیح تحولات ناشی از اثرات فناوری‌های نوین اطلاعاتی نمی‌توان تحلیل درستی از آنچه که در محیط امنیت اجتماعی کشور می‌گذرد به دست آورد. به همین دلیل شناخت ماهیت و عملکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی و پی بردن به سازوکارهای اثرگذاری آن، نظام سیاسی را در تجزیه و تحلیل آسیب‌پذیری سیستم‌های امنیت اجتماعی و هدایت و سیاست‌گذاری درست در جهت رصد پیامدهای وقوع این نوآوری‌ها یاری خواهد نمود.

این پژوهش با هدف شناسایی اثرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت اجتماعی طراحی شده و قصد دارد تا دگرگونی‌های بنیادین ارتباطی را که به محیط تولید و حفظ نظم و امنیت اجتماعی نفوذ پیدا نموده مورد مطالعه قرار دهد. ارائه راهبردهای مناسب براساس بازتعریف مؤلفه‌های اثرگذار بر مقوله نظم و امنیت اجتماعی که در آن فرصت‌ها و تهدیدات محیطی جدید احصا شده باشد نیز ضرورت انجام چنین پژوهشی را دوچندان نموده و کشور را (به جای اتخاذ تدابیر واکنشی) در موضع مدیریت فراکنشی نظم و امنیت اجتماعی قرار می‌دهد.

چارچوب نظری تحقیق

مفهوم امنیت اجتماعی برای اولین بار و به مفهوم فنی کلمه در سال ۱۹۹۳، توسط اندیشمندیانی چون باری بوزان^۱، ال ویور^۲ و لمیتر^۳ تحت عنوان مکتب کپنهاگ مطرح گردید. انگیزه طرح این عبارت امواج تهدید آمیزی بود که «هویت گروه‌ها» را در معرض خطر قرار داده بود. بدین معنا که از یکسو با رشد فناوری‌های نوین و مجتمع‌های صنعتی، هویت بعضی گروه‌ها در هویت‌های مسلط هضم می‌شد (مانند غیر اقتصادی و در نتیجه نابود شدن آموزش فرهنگ و زبان اوکراینی در روسیه یا پر هزینه بودن آموزش و پژوهش به زبان کردی در ترکیه) و از سوی دیگر با گسترش مهاجرت از کشورهای فقیر و جهان سوم به کشورهای صنعتی و پیشرفته، نوعی آشفتگی و آنومی در تمایزهای هویتی پدیدار می‌گردید. بوزان و ویور و بعضی دیگر از محققان اروپایی در سال ۱۹۹۳ با تعریف امنیت اجتماعی به‌عنوان «دستور کاری جدید برای امنیت در اروپا» پیشگامان مبحثی در مطالعات راهبردی شدند که امروزه به موضوعی جذاب و مناقشه انگیز مبدل شده است (مینایی، ۱۳۸۶: ۴۹).

در سال ۱۹۹۳ میلادی یعنی در پایان رقابت ایدئولوژیک شرق و غرب، مرکز ثقل رقابت از ایدئولوژی به تعلقات قومی و مذهبی سرایت و همزیستی اقوام مختلف و رابطه گروه‌های مذهبی، دینی و قومی با دولت به‌عنوان یک معضل مطرح شد. فعالان قومی در نقش رهبران رهایی‌بخش از یکسو و دولت‌های مرکزی که به مشارکت سیاسی شهروندان احتیاج مبرم داشتند از سوی دیگر، خواسته و ناخواسته، زمینه‌ساز تولید متون قابل توجهی پیرامون امنیت اجتماعی شدند. سطح تحلیل این مفهوم، نه دولت بود و نه یکایک شهروندان، بلکه افراد متشکل در قالب گروه که دغدغه حفظ هستی و خصایص خود را داشتند، به اصلی‌ترین موضوع امنیت اجتماعی بدل شدند و تلاش گسترده‌ای در پردازش این رهیافت بین رشته‌ای^۴ آغاز شد. تأکید بر این نکته همچنان ضروری است که امنیت اجتماعی به معنای اجتماعی آن، در حال خاستگاه غربی دارد، اما این خاستگاه مانع از توجه محققان کشورهای جهان سوم به ره‌آوردهای آن نیست (شایگان، ۱۳۹۲: ۱۱۸).

¹ Barry Buzan

² Ole Weaver

³ Lemaiter

⁴ Inter disciplinary approach

اگر تعریف امنیت اجتماعی معادل فقدان تهدید هویت گروهی در نظر گرفته شود، شاخص‌های امنیت اجتماعی عبارت‌اند از: فقدان تهدید هویت جمعی، نبود تهدید ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب و عرف ملی، تأمین نیازهای امنیتی مردم، بهبود خدمات، امید به آینده و نداشتن ترس و هراس از آتیه. اما در تعاریف امنیت اجتماعی آنچه بیش از همه مورد توجه محققان قرار گرفته، هویت اجتماعی است لیکن در نظرات متعددی، شاخص‌هایی هم به‌عنوان زمینه‌ساز و بستر لازم برای امنیت اجتماعی مطرح شده‌اند. بنابراین از زوایای مختلف به آن نگریسته شده است. اما در یک جمع‌بندی کلی با مطالعه منابع علمی شاخص‌های زیر به‌عنوان شاخص‌های کلان امنیت اجتماعی مورد پذیرش اغلب صاحب‌نظران قرار گرفته است:

۱. اعتقادات و باورهای ملی: اعتقادات و باورها، مهم‌ترین بخش ذهنی یک جامعه

هستند که در متمایز ساختن یک هویت از سایر هویت‌ها نقش اساسی ایفا می‌کنند. منشأ اعتقادات و باورها متنوع است زیرا می‌توان برای آن‌ها منشأ وحیانی، سنتی و تاریخی را تصور نمود. بدیهی است باورهای دینی که منشأ وحیانی دارند از پایدارترین اعتقادات فرهنگی تلقی می‌شوند و به همین دلیل این نوع اعتقادات معمولاً با ویژگی ایدئولوژیک همراه می‌باشد. در چنین حالتی، مهم‌ترین تهدید برای چنین اعتقاداتی، ظهور اعتقادات معارض است. این تهدیدات ممکن است ناشی از اعتقادات هم‌عرض باشد مانند تأثیر همسایگان بر یکدیگر (رقابت افقی) و یا به‌دلیل وجود طرح‌های بزرگ و فراگیر مانند نظم نوین جهانی، که اعتقادات مذکور در معرض خطر قرار گیرند (رقابت عمودی) (کاروثر، ۱۳۸۱: ۲۱۳).

۲. نقش و کارکردهای زبان: زبان ملی تنها نقش ساده فرهنگی و ارتباطی را بر عهده

ندارد بلکه زبان‌های ملی به‌ویژه در برخی از کشورها در سطوح امنیتی مورد توجه قرار می‌گیرند. این نقش از دو جنبه داخلی و خارجی در هویت بخشی به یک ملت کاملاً مؤثر است. از جنبه داخلی، زبان ملی می‌تواند به تولید هویت واحد و در کنار هم قراردادن تکثیرها تأثیرگذار باشد و از جهت خارجی، زبان قوی می‌تواند تمایز هویت ملی با سایر هویت‌ها را شفاف‌تر سازد. چنانچه زبان ملی در

سطح عمومی و نخبگان کاربرد و نقش کمتری پیدا کند اشخاص و گروه‌های اجتماعی به‌طور محسوس و قابل توجه ترجیح می‌دهند در مجاورت و مکاتبات خود از غیر زبان ملی استفاده کنند که باید امنیت حوزه اجتماعی را در معرض خطر و تهدید دانست. عدم حضور یا حضور غیر مؤثر زبان یک کشور در حوزه‌های فرهنگی، علمی، سیاسی و اقتصادی را می‌توان علامتی از تهدید علیه مؤلفه اجتماعی - فرهنگی امنیت ملی آن کشور به‌شمار آورد (پور سعید، ۱۳۸۶: ۵۰).

۳. تاریخ و بنیان‌های تمدنی مشترک: تاریخ و تمدن مشترک از عوامل مؤثر در تشکیل

یک ملت می‌باشند. تاریخ به‌دلیل خصیصه استقرار در گذشته قابل تفسیر و روایت‌پذیر است و درعین حال تحریف‌پذیر نیز می‌باشد. در صورتی که اشخاص، گروه‌ها و یا قدرتهای داخلی و خارجی به روایت یا تدوین تاریخی متفاوت با تاریخ مورد قبول یک ملت اقدام نماید، در واقع تاریخ مورد پذیرش را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. از سویی حضور نمادهای تاریخی یک ملت می‌تواند نقش تاریخ در فرهنگ جاری آن‌ها را تقویت نماید. در مقابل، عدم وجود این درک و احساس و حضور تاریخ تنها به عنوان یک داستان قدیمی، قدرت تاریخ را به حداقل می‌رساند و در نهایت این شاخص از هویت را با تهدید نابودی مواجه می‌کند (پای و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۷۹).

۴. انسجام و تجانس اجتماعی: شکاف‌های قومی از قبیل شکاف‌های قومی، نژادی،

زبانی و مذهبی کم و بیش در جوامع مختلف وجود دارد. همین عامل باعث شده که برخی کشورها در فرآیند ملت سازی موفقیت کسب نکنند (برخی کشورهای آفریقایی). دسته‌ای دیگر در دوران جدید با ساخت ملت - دولت شکاف‌ها را تحت کنترل درآورده‌اند (برخی ملت‌های اروپایی). دسته سوم با تاریخ طولانی خود به تدریج و به‌طور طبیعی، گروه‌های مختلف را تحت عنوان یک جامعه یا ملت در کنار یکدیگر هم‌نشین کرده‌اند (مثل جامعه ایران) (ره‌پیک، ۱۳۸۶: ۱۶۳).

۵. میزان تغییرات جمعیتی: تغییرات طبیعی یا غیر مترقبه، تغییرات کند یا تند، تغییرات

کمی یا کیفی (دگرگونی نسلی) همگی دارای اهمیت هستند و به همین دلیل برخی از این تغییرات

تهدیداتی برای جامعه مفروض ایجاد می‌نمایند. مهاجرت‌های شدید، کاهش شدید جمعیت یا رشد بی‌رویه آن، تغییرات شدید در جنس جمعیت و تغییرات جمعیتی در حوزه نخبگان همگی از جمله مواردی هستند که می‌توانند تهدیدی برای مؤلفه اجتماعی - فرهنگی باشند (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۱۵).

۶. لباس و نحوه پوشش: می‌توان گفت پوشاک به‌عنوان یک عنصر هویتی، بارزترین

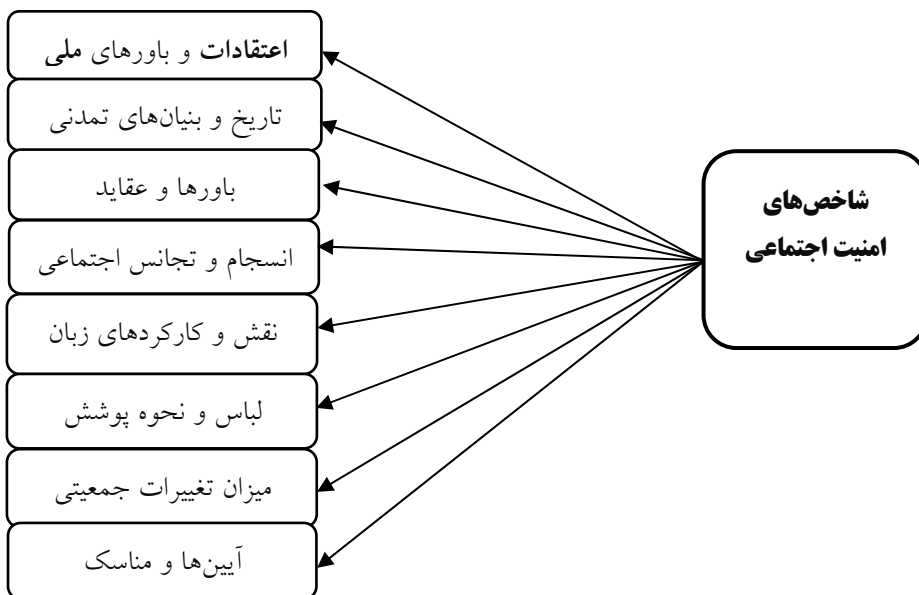
نماد و سریع‌الانتقال‌ترین عنصر هویتی است که به سرعت و راحتی فکر، روح و اندیشه مصرف‌کننده خود را آشکار می‌سازد. پوشاک صرف‌نظر از کارکرد طبیعی، دارای نقش نمادینی است که هویت جامعه را بر اساس آن باز می‌تابانند و به دلیل همین خصوصیت است که برخی را عقیده بر آن است که استیلای فرهنگی و سلطه‌پذیری و به تعبیر دیگر تغییر هویتی از انتقال پوشاک آغاز می‌گردد. بنابراین از آنچه که بدن را پوشش می‌دهد و از آن محافظت می‌کند می‌توان به‌عنوان یک عنصر هویتی یاد نمود.

۷. آیین‌ها و مناسک: آیین‌ها و مناسک نشان‌دهنده سطحی از زندگی است که طی سالیان

متمادی، ساخته و پرداخته شده و شکل گرفته‌اند. مناسک و آیین‌ها در واقع بخش دیگری از هویت ما را پدیدار می‌کنند و موجبات همبستگی افراد جامعه را فراهم می‌نماید. برپایی آیین‌ها و مناسک موجبات حفظ تعلقات و وابستگی میان افراد شده و اجماع آنان را حول محورهای خاصی شکل می‌دهند و به نوعی قوام هویت اجتماعی را تضمین می‌نماید.

۸. باورها و عقاید: گروه‌های اجتماعی بر اساس مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها و عقاید

سامان می‌گیرند و پرورش اعضا در راستای دستیابی به اهداف تنها از طریق درونی کردن باورها، اندیشه‌ها و تفکرات گروه امکان می‌یابد و واقعیت یکپارچگی اعضای گروه در سایه توافق درونی با اندیشه‌های گروه میسر می‌گردد. بنابراین، یکی از ارکان حفظ هویت به میزان اشاعه باورها و عقاید گروه بستگی دارد.

نمودار شماره ۱: شاخص‌های امنیت اجتماعی

با مد نظر قراردادن موضوع پژوهش یعنی «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران با رویکرد سیاست‌گذاری» و با اشاره به قدرت تبیین نظریه‌ها و مدل‌های مختلف سیاست‌گذاری عمومی، به نظر محقق «نظریه سیستمی»^۱ در میان نظریه‌های مطرح در مطالعه اثرات متغیرهای بیرونی بر محیط داخلی یک پدیده اجتماعی، از جایگاه نسبتاً محکمی برخوردار است. در این نظریه، محدودیت‌های موجود در نظریه‌های پیشین که در آن توجه کافی به عوامل تأثیرگذار محیطی خارج از مرزهای سیستم نمی‌شد، برطرف گردیده است. در نظریه عمومی سیستم‌ها، محیط شامل تمام عناصر جغرافیایی، سیاسی، تکنولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود که بر ساختار و فرآیند یک سیستم، به ترتیب از درون و بیرون اثر می‌گذارد (پای و دیگران، ۱۳۸۰: ۵۸).

در نظریه سیستمی هرگونه تغییر در محیط و ورودی‌های سیستم می‌تواند در فرآیند و خروجی‌های سیستم تغییر به وجود آورده، یا آنرا به اتخاذ تدابیر انطباقی و تنظیم کننده وادار کند. بر همین اساس، سیستم‌ها در یک تلاش دائمی برای ادامه حیات، عوامل محیطی تحت نفوذ خود را (محیط داخلی)

کنترل و هدایت کرده و در مقابل محدودیت‌ها و مخاطراتی که از سوی همسایگان سیستم (محیط خارجی) تحمیل می‌شود واکنش نشان می‌دهند. اصولاً تغییراتی که در عوامل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی، فناورانه، اقتصادی و رقابتی رخ می‌دهند چهره محیط را تغییر داده برای بخش‌های مختلف جامعه فرصت یا تهدید می‌آفرینند. تغییر ساختار سیاسی، وضع قوانین جدید، اتخاذ سیاست‌های اقتصادی به‌وسیله دولت، تحولات فرهنگی، مطرح شدن سبک زندگی جدید، تغییر در ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی و اجتماعی، دگرگونی‌های جوی، جابه‌جایی جمعیت، ابداعات و نوآوری‌های فناورانه، تغییر در پارامترهای اقتصاد کلان، کم‌وزیاد شدن رقبا و قدرت آن‌ها، از جمله مواردی هستند که باعث مطرح شدن فرصت‌ها و تهدیدها در محیط یک جامعه می‌شوند.

علاوه بر این، تئوری سیستمی چارچوب نظری مناسبی برای تعریف امنیت و مدیریت آن ارائه می‌دهد. در نظری سیستمی، نظم و امنیت عمومی پیامد یکسری اقدامات و ترتیبات خاص درون سیستمی است و به‌عنوان پدیده‌ای برآمده^۱ از ساختار و کارکردهای ویژه نظام اجتماعی مطرح می‌گردد. از آنجا که هر نظام اجتماعی تحت تأثیر نظام‌های اجتماعی کناری و بالا دستی می‌باشد، پدیده نظم و امنیت عمومی نیز فارغ از تأثیرات محیط بیرونی نیست و به اشکال مختلف از آن متأثر می‌گردد. با افزایش مراودات خارجی هر نظام اجتماعی، تأثیر متغیرهای برون سیستمی افزایش یافته و تهدیدات و فرصت‌های جدید امنیتی مطرح می‌گردد. در پاسخ به اثرات مثبت و منفی خارج از مرزهای متعارف، نظام‌های اجتماعی گوناگون، اقدامات خاصی را با هدف رویارویی با چنین تأثیرات برون‌مرزی، برنامه‌ریزی کرده و تحت عناوینی چون پاسخ‌های راهبردی به کار می‌گیرند (مجردی، ۱۳۹۱: ۱۷).

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کیفی و با روش تحقیق توصیفی - تحلیلی انجام شده است و جامعه آماری این پژوهش را صاحب‌نظران و نخبگان حوزه امنیت و فضای مجازی تشکیل می‌دهد. در این پژوهش، از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. متناسب با نمونه‌گیری هدفمند، در پاسخ به این پرسش

^۱ Emergen

تحقیق «توسعه و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه اثراتی بر امنیت اجتماعی در ج.ا.ایران خواهد گذاشت؟» صاحب‌نظران و نخبگان حوزه امنیت و فضای مجازی مورد توجه قرار گرفتند. این گروه شامل افرادی می‌شود که به دلیل تجربه و دانش ضمنی و سازمانی گسترده، دانش تخصصی، داشتن تألیفات و تصنیفات مرتبط با موضوع امنیت و فضای مجازی و ماهیت شغلشان جزو تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران حوزه امنیت و فضای مجازی محسوب می‌شوند. حجم نمونه در گروه مذکور براساس اشباع اطلاعات، ۱۳ نفر است. محقق برای جمع‌آوری اطلاعات تحقیق، از مصاحبه استفاده نمود.

در حین انجام مصاحبه، کلیه شرح نظرات مصاحبه‌شوندگان ضبط و نگهداری و سپس به متن تبدیل شد. بنابراین واحد تحلیل یا گزاره این پژوهش یک مصاحبه و واحد ضبط نیز جملات، کلمات و مضامینی است که مرتبط با موضوع هستند. بعد از رسیدن به نقطه اشباع در نظرات ارایه شده توسط مصاحبه‌شوندگان، تعداد ۶۶۳ گزاره در قالب ۸ جدول جداگانه استخراج گردید. در مراحل بعدی و با پالایش مجدد، داده‌های مشابه ادغام شدند و داده‌های مستقل لحاظ گردید که در نهایت به ترتیب اثرات منفی شبکه‌های اجتماعی در قالب ۱۴۴ مقوله فرعی و ۳۰ مقوله اصلی و اثرات مثبت نیز در قالب ۱۵ مقوله فرعی و ۵ مقوله اصلی تنظیم گردید و تأثیر آن‌ها بر شاخص‌های امنیت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. برای تعیین مقوله‌های اصلی از روش قیاسی و برای تعیین مقوله‌های فرعی از روش استقرایی استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

داده‌های پژوهش حاضر، شامل داده‌های توصیفی و داده‌های کیفی است. ابتدا داده‌های توصیفی شامل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در تحقیق در قالب جدول ارائه شد و سپس داده‌های کیفی تحقیق حاصل از تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها، در جداول صفحه بعد به تفکیک اثرات منفی و مثبت شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آنها بر شاخص‌های امنیت اجتماعی آمده است.

ردیف	سن	تحصیلات	شغل	سابقه شغلی	میزان تخصص
۱	۶۰	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۵	۲ کتاب، ۶ مقاله کار تخصصی
۲	۵۵	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۴	۱۰ مقاله، کار تخصصی
۳	۵۲	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۲	۷ مقاله، کار تخصصی
۴	۳۸	کارشناسی ارشد	نظامی	۱۷	کار تخصصی
۵	۵۴	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۳	۴ مقاله، کار تخصصی
۶	۴۹	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۲	۲ کتاب، ۷ مقاله کار تخصصی
۷	۴۷	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۲۷	۱۰ مقاله، کار تخصصی
۸	۶۲	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۶	۶ مقاله، کار تخصصی
۹	۴۲	کارشناسی ارشد	انتظامی	۲۳	کار تخصصی
۱۰	۳۷	دکتری تخصصی	نظامی	۱۶	کار تخصصی
۱۱	۳۸	دکتری تخصصی	نظامی	۱۵	کار تخصصی
۱۲	۵۲	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۳۴	۵ مقاله، کار تخصصی
۱۳	۴۸	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی	۲۸	۳ مقاله

جدول شماره ۱: ویژگی‌های مصاحبه شونده‌گان

داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد تعداد افراد شرکت کننده ۱۳ نفر و میانگین سنی افراد مصاحبه شونده ۴۸٫۷۶ است. ۱۱ نفر دارای مدرک دکتری تخصصی، ۲ نفر نیز دارای مدرک فوق لیسانس بوده‌اند.

در پاسخ به سؤال پژوهش حاضر مبنی بر اینکه «توسعه و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه اثراتی بر امنیت اجتماعی در ج.ا.ایران خواهد گذاشت؟» پژوهشگر با جمع‌بندی کلی که با استفاده از یادداشت برداری، استخراج مفاهیم و مقوله‌بندی نظرات مصاحبه شونده‌گان انجام شده است یافته‌های پژوهش را در قالب جداول زیر تدوین نموده است:

اثرات کلان	مقوله اصلی	مقوله فرعی	فراوانی	
بحران هویت	تغییر هویت	تغییر بینش، کنش و گرایش کاربران(عناصر هویت بخش)	۱	
		حذف (خانواده) سازنده مقدمات ذهنی فرزندان	۱	
		تسریع روند تضعیف هویت ملی	۱	
		تغییر شاخص‌های هویتی	۱	
		استقبال از جشن والتاین و کریسمس(پذیرفتن ارزش و باورهای دیگران)	۲	
	به هم ریختن نظم هویتی	چند شخصیت بودن کاربران در فضای مجازی	۲	
		شکل‌گیری و تقویت هویت متفاوت با هویت ایرانی	۳	
		شکل‌گیری زندگی دوم تا ۲۰ سال آینده و شبیه-سازی حواس ۵ گانه	۱	
	شکاف هویتی	جابجایی ارزش‌های پذیرفته شده و شکل‌گیری هویت جدید	۱	
		ظهور هویت‌های جعلی	۳	
تضعیف اعتقادات، ارزش‌ها و باورهای ملی	تغییر نظام فکری و اندیشه‌ای	تغییر نظام تفسیری افراد	۱	
		ایجاد ذهنیت دلخواه متولیان شبکه‌ها	۱	
		شکل‌دهی به مقدمات ذهنی	۳	
		تغییر و تحول در نظام فکری و رفتاری	۳	
		انتقال افکار و باورها مخالف	۱	
		تخریب زیرساخت‌های فکری	۱	
	اعتبارزدایی از دین	ترویج و اشاعه افکار فرق ضد دین و ضاله	۱	
		قیح زدایی از صد ارزش‌ها	۱	
		به سخره گرفتن ارزش‌های دینی و اعتقادات	۲	
		تضعیف اعتقادات و باورها	۲	
	مشروعیت زدایی از اعتقادات و باورها	ترویج نسبی‌گرایی	۱	
		ایجاد تغییر در باورها، ارزش‌ها و هنجارهای جامعه	توسعه نفاق ذهنی و فکری	۱
			تضعیف باورها و رواج ناهنجاری	۱
			کاهش ضریب ایدئولوژیک(کم اثر شدن ارزش‌های مسلط)	۱

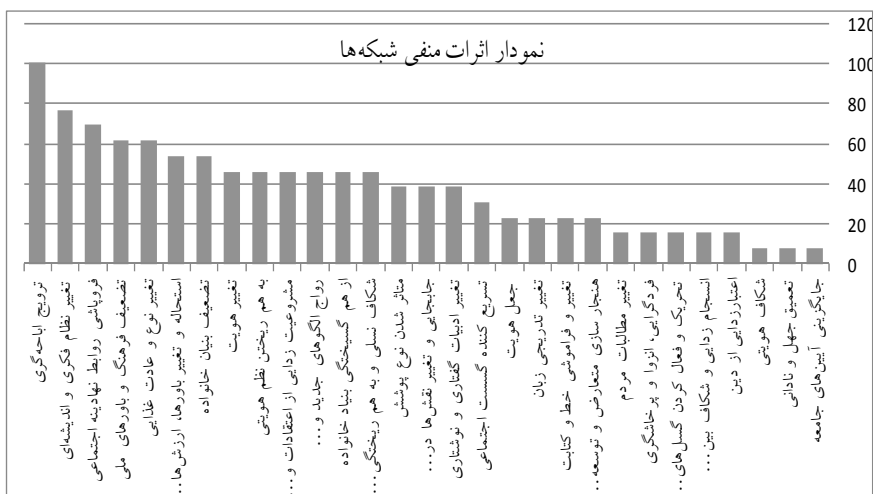
رواج الگوهای جدید و متعارض با ارزش‌ها و هنجارهای مسلط	تولید الگوهای جدید رفتاری	۱	
	جایگزین شدن ارزش‌ها با ارزش‌های دیگران	۱	
	درهم آمیختگی مرزهای رفتاری	۱	
	اشاعه هنجارهای مخالف	۱	
	هنجارسازی متعارض با هنجارهای موجود	۲	
	تضعیف فرهنگ و باورهای ملی	ایجاد تغییر در الگوی تشکیل خانواده(الگوی ازدواج)	۱
		ایجاد یکنواختی فرهنگی	۲
		برداشتن مرزهای فرهنگی(شکل‌گیری فرهنگ جهانی)	۱
		درگیر کردن فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها	۱
		اشاعه فرهنگ غرب	۱
		تغییر ذائقه فرهنگی	۱
		تولید محتواهای نامناسب	۱
	ترویج اباحه‌گری	توسعه و ترویج ارتباطات نامتعارف غیراخلاقی	۶
		راه‌اندازی صفحات مستهجن(اشاعه فساد و فحشا)	۱
		قیح شکنی	۱
غلبه مطالبات غریزی بر عقلانیت بشر		۱	
عادی سازی روابط غیر اخلاقی زوجین(رواج بی وفایی و گسست)		۲	
گسترش تنوع‌طلبی جنسی		۲	
تعمیق جهل و نادانی	هرزه‌پویی، دین‌زدایی و عقل‌گریزی	۱	
تغییر آیین‌ها و مناسک	جایگزینی آیین‌های جامع‌های اسلامی	۱	
تغییر شیوه وسبک زندگی، لباس و نحوه پوشش، تغذیه و آداب آن	ایجاد تغییر در پوشش مردم	۲	
	متاثر شدن نوع پوشش	شکل‌گیری پوشش متناسب با شبکه مجازی	۱
		اشاعه مدل‌های ناپهنجاری پوششی برای زنان	۲
		تأثیرپذیری نوع و شیوه تغذیه از تبلیغات مجازی	۵
	تغییر نوع و عادت غذایی	عادات غذایی غلط و مشکلات جنسی	۲
		ترویج مصرف فست‌فودها	۱

	تضعیف بنیان خانواده	ترویج عادات جنسی غلط	۲
		ترویج روابط غیراخلاقی و طلاق‌های عاطفی	۱
		تغییر سبک خواستگاری در ازدواج	۱
		انتشار فیلم‌های مستهجن (تأثیر بر روابط خانواده)	۱
		شکل‌گیری روابط عاطفی نامشروع	۲
	فروپاشی روابط نهادینه اجتماعی	تغییر عادات و ذائقه‌های جنسی	۱
		ارتباط‌گیری زوجین با افراد غریبه (کاهش اعتماد)	۲
		قیح شکنی و ترویج روابط غیر متعارف (اختلال در روابط)	۶
	تغییر مطالبات مردم	تغییر روابط و سبک زندگی	۱
		ایجاد تغییر در مطالبات مردم	۱
	جابه‌جایی و تغییر نقش‌ها در خانواده	جابه‌جایی نقش‌ها در خانواده‌ها	۱
		نظارت پایین به بالا در خانواده (کنترل فرزندان بر والدین)	۲
		به هم خوردن روابط خانوادگی	۲
	فردگرایی، انزوا و پرخاشگری	افت اخلاقی و پرخاشگری	۱
		فردگرایی و انزوای اجتماعی	۱
تغییر زبان ملی	شکل‌گیری زبان فضای مجازی	شکل‌گیری زبان مشترک فضای مجازی	۱
		تغییر شاخص‌های زبان ملی	۱
	تغییر تدریجی زبان	تأثیر تدریجی بر زبان به‌عنوان مقوله‌ای هویتی	۱
		تأثیر شدید قرارگرفتن زبان و باورهای ملی	۱
		دوری از فرهنگ مکتوب	۱
	تغییر و فراموشی خط و کتابت	فراموشی تدریجی خط و کتابت	۲
		تغییر ادبیات گفتاری و نوشتاری	تأثیر بر روی نحوه سخن گفتن ما
	تغییر ادبیات گفتاری و رفتار اجتماعی		۱
	تأثیر بر زبان، گویش کشور		۱
	سطح خوان کردن و خلاصه‌سازی کلمات		۱
خلاصه کردن زبان گفتاری و نوشتاری	۱		
تضعیف انسجام و تجانس اجتماعی	تحریک و فعال کردن گسل‌های قومی	تحریک پذیری قومیت‌ها	۱

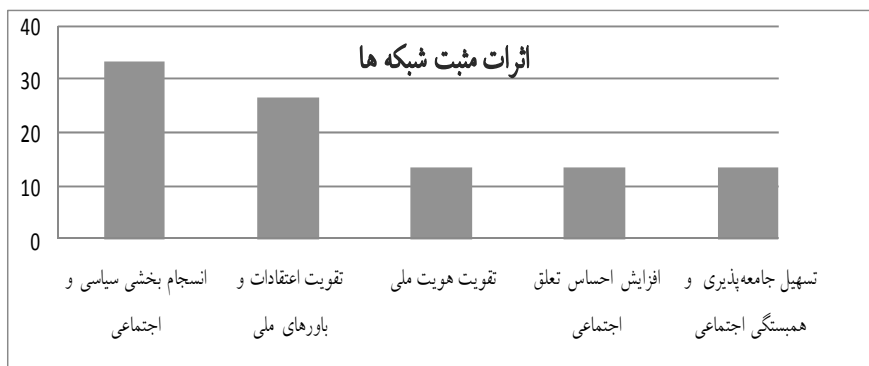
		فعال کردن گسل‌های قومی	۱
انسجام زدایی و شکاف بین جامعه و حاکمیت		تضعیف ساخت‌های قدرت جامعه (انسجام زدایی)	۱
		تصویر سازی منفی از ساخت قدرت	۱
از هم گسیختگی بنیاد خانواده		ایجاد تعارض و تنش در خانواده‌ها	۱
		ایجاد گسست در کانون خانواده (افزایش آمار طلاق)	۱
		ترویج طلاق عاطفی و جنسی و کم‌رنگ شدن صمیمیت	۲
		عادی سازی ارتباطات (گسست در روابط همسران)	۲
تسریع کننده گسست اجتماعی		شتاب‌دهنده و تشدید کننده گسیختگی اجتماعی	۲
		تسریع کننده عدم تجانس اجتماعی	۱
		ایجاد کنش و واکنش و ایجاد گسیختگی اجتماعی	۱
شکاف نسلی و به هم ریختگی مرزهای رفتاری		به هم خوردن تعادل روابط اجتماعی (روابط نهادینه)	۱
		ایجاد شکاف نسلی	۱
		حذف خانواده و ارتباط بی‌واسطه با فرزندان (اختلال در شکل‌گیری شخصیت فرزندان)	۱
		تشدید ناهنجاری‌های فکری و رفتاری	۱
		درهم آمیختگی مرز رفتارهای مناسب و نامناسب	۱
		تشدید بی‌سامانی اجتماعی و جرایم سایبری	۱
		تشویق لایه‌های مختلف جامعه به مخالفت با قالب‌های فرهنگی و اجتماعی نظام سیاسی حاکم	۱
		تشدید تعارض گروه‌های اجتماعی با نظام سیاسی	۱
هنجار سازی معارض و توسعه تنش‌ها	۱		
توسعه تنش‌های اجتماعی		تغییر ذات‌ها و عادات جنسی	۱
تغییرات کیفی جمعیتی	مشکلات جنسی و تأثیرات جمعیتی	اشاعه فرهنگ بی بند و باری با استفاده از فیلم‌های اخلاقی	۱

اثرات مثبت			
تقویت هویت ملی	ایجاد هم‌نوایی هویتی	شکل‌گیری و تقویت هویت اعضای شبکه	۱
	ایجاد هویت منسجم	ایجاد انسجام در خانواده و جامعه	۱
تقویت اعتقادات و باورهای ملی		اصلاح و تقویت هنجارها و باورهای ملی	۱
		ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی- ایرانی	۲
		تقویت مبانی اعتقادی و ارزشی	۱
انسجام بخشی سیاسی و اجتماعی		تقویت ساخت‌های قدرت جامعه نظیر حاکمیت و گروه‌های اجتماعی	۱
		ایجاد انسجام اجتماعی	۱
		تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی	۱
		ایجاد موج مثبت در جامعه	۱
		ایجاد یکپارچگی بین اقشار گوناگون جامعه	۱
افزایش احساس تعلق اجتماعی		هم‌نوایی با باورها و ارزش‌های جامعه	۱
		افتخار سازی و پذیرش باورها و ارزش‌ها	۱
تسهیل جامعه‌پذیری و همبستگی اجتماعی		کمک به جامعه‌پذیری و انتقال میراث فرهنگی	۱
		تقویت همبستگی اجتماعی	۱

جدول ۲: تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر شاخص‌های امنیت اجتماعی (اثرات منفی)

نمودار شماره ۲: اثرات منفی شبکه‌های اجتماعی

نمودار شماره ۳: اثرات مثبت شبکه‌های اجتماعی

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

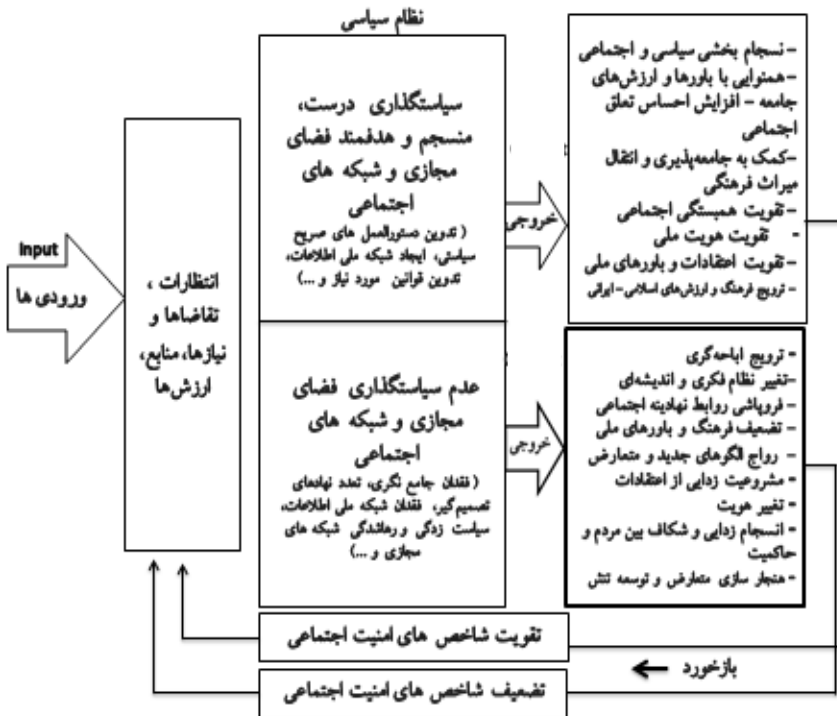
یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد از نظر مصاحبه‌شوندگان، شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای ماهیت دو وجهی هستند. یعنی هم در بردارنده اثرات منفی و هم مثبت بر شاخص‌های امنیت اجتماعی هستند. از جمله اثرات منفی شبکه‌های مجازی خارجی بر امنیت اجتماعی می‌توان به تضعیف هویت ملی، به هم ریختن نظم هویتی جامعه به واسطه شکل‌گیری و تقویت هویت‌های متفاوت با هویت ایرانی، چند شخصیتی شدن کاربران در فضای مجازی اشاره کرد. ایجاد شکاف هویتی و ظهور هویت‌های جعلی از دیگر اثرات این شبکه‌ها در مقوله هویت است. در خصوص تأثیر بر اعتقادات، ارزش‌ها و باورهای ملی به‌عنوان دومین شاخصه امنیت اجتماعی، اغلب مصاحبه‌شوندگان معتقدند که این شبکه‌ها باعث تغییر نظام فکری و اندیشه‌ای افراد جامعه شده و با تضعیف مبانی اعتقادی و ارزشی و ترویج نسبی‌گرایی، و قبح‌زدایی از ضد ارزش‌ها و انتشار افکار فرق‌انحرافی و جریان‌های ضد دینی، عملاً در جهت مشروعیت‌زدایی از اعتقادات و باورهای ریشه‌دار جامعه و اعتبار‌زدایی از دین فعالیت می‌کنند. این شبکه‌ها با هنجارسازی معارض، انتقال و انتشار ناهنجاری‌های دیگران و جایگزینی ارزش‌ها و رواج الگوهای رفتاری معارض با ارزش‌های مسلط فعلی گام بر می‌دارند. ایجاد یکنواختی فرهنگی و در واقع برداشتن مرزهای فرهنگی و اشاعه فرهنگ غربی از دیگر آثار منفی شبکه‌های اجتماعی خارجی است.

ترویج اباحه‌گری و اشاعه فساد و فحشا در جامعه هدف از دیگر اثرات منفی این شبکه‌ها است. به نظر مصاحبه‌شوندگان این شبکه‌ها با ترویج روابط مثلی و طلاق‌های عاطفی،

عادی‌سازی روابط غیر اخلاقی و نامتعارف، موجب رواج بی‌وفایی و گسست در روابط همسران شده و تضعیف نهاد خانواده و فروپاشی روابط نهادینه اجتماعی را در پی دارد و در واقع در جهت غالب ساختن مطالبات غریزی بر عقلانیت بشر گام بر می‌دارند. در خصوص آثار این شبکه‌ها بر شیوه و سبک زندگی، لباس و نحوه پوشش و تغذیه، اکثر مصاحبه‌شوندگان بر این باورند که این شبکه‌ها با تبلیغ مدل‌های پوششی نامتعارف و نیز ترویج عادات غذایی غلط و مصرف غذاهای ناسالم و فست‌فودها، باعث تغییر نوع پوشش افراد به‌عنوان یک عنصر هویتی شده و تغییر نوع و عادات غذایی را در پی داشته است. درباره اثرات شبکه‌های مجازی بر زبان ملی نیز از نظر خبرگان، این شبکه‌ها باعث شکل‌گیری زبان مشترک فضای مجازی خواهد شد و تغییر تدریجی زبان ملی، فراموشی خط و کتابت و تغییر ادبیات گفتاری و نوشتاری را رقم خواهند زد.

انسجام و تجانس اجتماعی یکی دیگر از شاخص‌های امنیت اجتماعی است. اعتقاد مصاحبه‌شوندگان بر این است که شبکه‌های اجتماعی خارجی با فعال کردن گسل‌های قومی و تحریک‌پذیری قومیت‌ها، تصویرسازی منفی از ساخت‌های قدرت اجتماعی، گسترش تنوع‌طلبی جنسی، گسست در روابط خانواده‌ها و به هم زدن توازن روابط اجتماعی، ایجاد شکاف نسلی و هنجار سازی معارض و در نتیجه ایجاد تنش‌های اجتماعی، انسجام و تجانس اجتماعی را مخدوش خواهند ساخت. درباره آثار مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی مصاحبه‌شوندگان معتقدند در صورت سیاست‌گذاری منسجم و هدفمند و مدیریت درست، شبکه‌های اجتماعی این ظرفیت را دارند که موجب تقویت هویت جامعه و ایجاد انسجام و تجانس اجتماعی شوند. تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، اقناع سازی و پذیرش ارزش‌ها و تقویت اعتقادات و باورهای ملی، تقویت ساخت‌های قدرت جامعه، هم‌نوایی با هنجارهای جامعه و کمک به جامعه‌پذیری و انتقال فرهنگی از دیگر اثرات مثبت شبکه‌های اجتماعی در صورت سیاست‌گذاری درست است. در واقع آنچه شبکه‌های اجتماعی مجازی را در وضعیت فعلی به‌عنوان ابزار مهم تهدید امنیت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران تبدیل کرده، نبود سیاست‌گذاری درست، منسجم و هدفمند است. در صورت سیاست‌گذاری صحیح و تدوین دستورالعمل‌های صریح سیاستی، برقراری نظام منسجم ارزیابی سیاست‌گذاری،

توسعه زیرساخت‌ها و ابزارهای فنی و ایجاد شبکه ملی اطلاعات شاهد امنیت اطلاعات در تمام ابعاد و افزایش اثرات مثبت شبکه‌های اجتماعی در کشور خواهیم بود.

نمودار شماره ۴: مدل مفهومی اثرات شبکه‌های اجتماعی بر شاخص‌های امنیت اجتماعی

همانطور که اشاره گردید، اثرات منفی شبکه‌های اجتماعی خارجی در حال حاضر بسیار بیشتر از اثرات مثبت آنها است. به عبارت دیگر در وضعیت فعلی این شبکه‌ها یکی از ابزارهای مهم تهدید امنیت اجتماعی ج.ا.ایران محسوب می‌شوند. در این خصوص (غالب بودن اثرات منفی) نظرات مختلفی از سوی مصاحبه‌شوندگان ایراد گردید که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. عدم شناخت فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی
۲. ابتنای نظام اندیشه‌ای سیاست‌گذاران برگزیده
۳. عدم نگاه جامع‌نگر در بین سیاست‌گذاران
۴. ناآشنایی به قواعد بازی در فضای مجازی

۵. عدم تناسب و تعدد نهادهای تصمیم گیر
۶. فقدان استراتژی و الگوی مشخص امنیتی
۷. فقدان قانون منسجم و کامل
۸. ضعف در سطوح مدیران
۹. غلبه سیاسی کاری بر سیاستگذاری
۱۰. هرج و مرج مدیریتی
۱۱. نبود زیرساخت‌های فنی
۱۲. عدم تناسب سیاست‌ها با تحولات روز
۱۳. روزمرگی و فقدان آینده نگری
۱۴. فقدان نگاه فرآیندی به سیاست‌گذاری
۱۵. نبود دستورالعمل‌های صریح سیاستی
۱۶. گسست تدوین و اجرای سیاست‌ها
۱۷. عدم تناسب ساختارها با سیاست‌ها
۱۸. بخشی‌نگری و فقدان یکپارچگی
۱۹. فقدان سیستم ارزیابی سیاست‌گذاری
۲۰. سیاست‌زدگی فضای مجازی کشور

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یک پدیده نوظهور ارتباطی توانسته‌اند به‌صورت بخشی از واقعیت اجتماعی عصر جدید، فضای اصلی تعامل‌های معرفتی را در اختیار بگیرند و الگوهای ارتباط اجتماعی را بیش‌ازپیش دچار تغییر و تحول نمایند و ثبات و تعادل اجتماعی را که بر اساس شبکه‌های ارتباطی عصر صنعتی به‌وجود آمده بود با چالش مواجه کنند و بر بسیاری از شئون زندگی فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی افراد بشر تأثیرگذار باشند. این شبکه‌ها هم‌چنین با نادیده گرفتن مرزهای سیاسی و جغرافیایی، زمینه‌های همگرایی، یکپارچگی جهانی و واگرایی را در سطح ملی فراهم

می‌کنند. با توجه به سؤال اصلی تحقیق «توسعه و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چه اثراتی بر امنیت اجتماعی در ج.ا.ایران خواهد گذاشت؟» پژوهش حاضر نشان داد شبکه‌های اجتماعی مجازی امروز دیگر یک انتخاب نیستند بلکه در متن زندگی قرار گرفته‌اند و وجودشان اجتناب‌ناپذیر است و از لحاظ فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی در جمهوری اسلامی ایران تولید کننده کارکردهای مثبت و منفی هستند و در عین حال که برخوردار از مزیت‌ها و فرصت‌ها و اثرات مثبت هستند؛ قابلیت تولید تهدید آنها در وضعیت فعلی به علت نبود زیرساخت‌های لازم سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، ضعف سیاست‌گذاری منسجم و هدفمند، عدم تناسب و تعدد نهادهای تصمیم‌گیر، به‌روز نبودن قوانین، ضعف در نگاه فرآیندی به سیاست‌گذاری، ضعف در سطوح مدیریتی، ضعف در سیستم ارزیابی سیاست‌گذاری و... بسیار بالاست. به عبارت دیگر این شبکه‌ها در حال حاضر به یکی از ابزارهای مهم تهدید امنیت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده‌اند.

راهکارهای پیشنهادی

- شناخت درست و توجه به ذائقه و نیازهای کاربران در توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی؛
- فرهنگ سازی و آموزش استفاده درست از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- توجه به نگرش‌های متنوع فرهنگی در سیاست‌گذاری فضای مجازی؛
- ارتقای دانش و سواد رسانه‌ای مردم و سیاستگذاران فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- ایجاد مراکز تخصصی تولید محتواهای متنوع و فاخر با هدف اقناع کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی؛
- ایجاد، توسعه و تقویت شبکه‌های اجتماعی تخصصی علمی، فرهنگی و اجتماعی و متناسب با نیاز مجموعه‌های مختلف کشور؛
- ایجاد شبکه ملی اطلاعات به منظور امنیت اطلاعات در تمام ابعاد و مقابله با تهدیدات فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- ایجاد و توسعه کمی و کیفی زیرساخت‌ها و ابزارهای فنی مورد نیاز فضای مجازی؛

- ایجاد نظام مدیریت امنیت و توسعه ظرفیت بازدارندگی برای ایمن‌سازی زیرساخت‌های حیاتی کشور در حوزه ارتباطات؛
- تأسیس ساختاری قدرتمند و فراقوه‌ای برای ساماندهی و ایجاد هماهنگی بین بخش‌های مختلف فضای مجازی؛
- تدوین دانش فنی چگونگی تبدیل سیاست‌های کلان به سیاست‌های خرد و برنامه‌های مشخص؛
- تدوین دستور العمل‌های صریح سیاستی با ضمانت بالا که تکلیف اجرا را مشخص کند؛
- برقراری نظام منسجم ارزیابی سیاست‌گذاری فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- ایجاد و توسعه سیستم منسجم کنترل و نظارت دائم بر محتوای داده‌های مبادله‌شده؛
- توسعه سامانه‌های سایبری برای تقویت امنیت فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- تدوین چارچوب نظری و الگوی مشخص در سیاست‌گذاری فضای مجازی مبتنی بر مبادی مشترک ارزشی به‌عنوان زیرساخت هویت و فرهنگ اسلامی-ایرانی؛
- تدوین قوانین و مقررات منسجم، جامع و هدفمند متناسب با سیاست‌ها و جرائم نوین فضای مجازی؛
- ایجاد فهم و درک مشترک و اجماع بین ساختارهای حاکمیتی و دیگر ذی‌نفعان درباره فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- تدوین استراتژی و الگوی مشخص امنیتی و فرهنگی در حوزه سیاست‌گذاری فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی؛
- حمایت و افزایش قابلیت و ظرفیت سخت افزاری و نرم افزاری شبکه‌های اجتماعی بومی و کاهش گستره شبکه‌های اجتماعی خارجی؛

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- قرآن کریم.

۱. احمدی مقدم، اسماعیل (۱۳۸۹)، *امنیت اجتماعی و هویت*، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی.
۲. اشتریان، کیومرث (۱۳۸۶)، *سیاست‌گذاری عمومی ایران*، تهران: میزان.
۳. بوزان، باری (۱۳۷۸)، *مردم، دولت‌ها و هراس*، چاپ اول، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۴. پای، لوسین دبلیو و همکاران (۱۳۸۰)، *بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی*، ترجمه غلامرضا خواجه‌سروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۵. پورسعید، فرزاد (۱۳۸۶)، *گوناگونی و انسجام ملی در جامعه ایرانی*، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال دهم، شماره ۱.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا و دیگران (۱۳۹۱)، *قابلیت‌های فناوری اطلاعات در اجرای دموکراسی مستقیم*، پژوهشگاه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره ۴.
۷. خانیکی، هادی و محمود بابایی (۱۳۹۰)، *فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی*: مفهوم و کارکردها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه‌اطلاعاتی، دوره اول، شماره ۱، پاییز و زمستان.
۸. ره‌پیک، حسن (۱۳۸۶)، *تقریرات درس حقوق امنیت ملی*، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۹. زرگر، علیرضا (۱۳۸۵)، *امنیت و تهدید در جامعه اطلاعاتی*، تهران: انتشارات قدیم.
۱۰. شایگان، فریبا (۱۳۹۲)، *بررسی شاخص‌های امنیت اجتماعی از منظر آیت الله سید علی خامنه‌ای*، دوفصلنامه نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، سال دوم، بهار و تابستان.
۱۱. صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۲)، *بهنجار نظم و نابهنجار رفتار*، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۱.
۱۲. غلام‌پور آهنگر، ابراهیم (۱۳۹۲)، *سیاست‌گذاری عمومی و سیاست‌پژوهی*، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات بنیادین.

۱۳. فروزنده، لطفاله (۱۳۸۸)، *سیاست‌گذاری عمومی چیست؟* اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره‌های ۲۶۹-۲۷۰.
۱۴. کاروثر، سوزان (۱۳۸۱)، *رسانه‌ها و فناوری اطلاعات، مجموعه مقالات مسائل سیاست جهان*، ناشر: ویراسته.
۱۵. کلاه‌چیان، محمود (۱۳۹۱)، *معرفت‌شناسی امنیت اجتماعی*، فصلنامه ره‌نامه سیاست‌گذاری، سال سوم، شماره دوم.
۱۶. کلاه‌چیان، محمود (۱۳۹۲)، *سیاست‌گذاری عمومی و سیاست‌پژوهی، چیستی سیاست‌گذاری عمومی*، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات بنیادین.
۱۷. مجردی، سعید (۱۳۹۱)، *اینترنت و امنیت اجتماعی*، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۸. مینایی، محمد علی (۱۳۸۶)، *معرفی طرح جامعه: مطالعات امنیت اجتماعی*، ماهنامه پژوهشگران، خرداد و تیر، شماره ۱۲ و ۱۳، تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و علوم انسانی.
۱۹. نظامی‌پور، قدیر و احمد مزینانی (۱۳۹۱)، *پارادایم‌شناسی فعالیت‌های پنهان سازمان‌های اطلاعاتی در فضای سایبری*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، سال اول، شماره ۲.

ب) منابع لاتین

1. Anderson, C. (2006). *The Long Tail: How Endless Choice is creating*
2. Bell, D. (2007). *Cyber Culture Theorists, Manuel Castels and Dona Harway*, Newyork: Routledge.
3. Colebatch, H. K. (2002). "what's the Alternative? " in *Policy*, Open University Press.
4. Ellison, N. B. and D. M. Boyd (2007). "Social Network Sites: Definition, History and Scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*.
5. Pelling, Emma L., White, Katherine M, (2009). "the Theory of Planned Behavior Applied to Young People's Use of Social Networking Web Sites". *Cyber Psychology & Behavior*.

